

TARIMDA ÖRGÜTLENME

Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN
Yrd. Doç. Dr. Mithat DİREK
Araş.Gör. Burçin BAŞARAN
Serkan BİRİNCİ
Erhan ERKMEN

1. Giriş

Örgütlenme; benzer sorunlara sahip bireylerin sorunlarını çözmek için bir araya gelmeleridir. Örgütlenme sonucu hem bireylerin sorunları çözüme kavuşmakta, hem de bir baskı grubu olduğundan bireylerle ilgili uygulanacak politikalara yön verilebilmektedir.

Tarım sektörü ticaret, sanayi ve ekonomi ile iç içe olan bir sektördür. Tarım kesimi ayrıca %35 civarında bir nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Tarımın yıllardır süregelen yapısal sorunlarının çözümünde ve tarımsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde tarımsal örgütlerden yararlanılmaktadır.

Ülkemiz tarımında kamusal ve kamu dışı (sivil toplum) örgütlenme türlerine rastlanmaktadır. Bazı üretici örgütleri (tarımsal kalkınma kooperatifleri ve damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri vb) bireylerin kendi çaba ve istekleriyle kurulmakla birlikte, bu örgütlerin de yönetimlerine devletin bazen dolaylı, bazen ise denetleme yoluyla müdahale ettiği görülmektedir. Öte yandan, devletin yönetimlerini siyasi iktidarlar kanalıyla doğrudan ya da dolaylı kontrol ettiği tarımsal kooperatifler (tarım kredi, tarım satış kooperatifleri vb) ve İçişleri Bakanlığına bağlı mahalli idare birlikleridir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yasanın çıkarılması için yıllardır çaba harcanan ve sonunda 2004 yılı Haziran ayında yasa kabul edilen üretici birliklerinin üreticilere ne getireceği ise tartışmalıdır. Bu yasanın çıkarılması sürecinde bazı üretici örgütlerinin görüşleri alınmışsa da, ancak karşı çıkanların görüşleri yasaya yansıtılmamıştır.

Tarımdaki üretici örgütlerinin bir kısmı Tarım Bakanlığı bünyesinde ya da ona bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bakanlığın yurt çapında il ve ilçelerde teşkilatlanması örgütlerin kuruluşunu ve yayılışını kolaylaştırmaktadır.

Ancak ülkemizde çok sayıda tarım ve üretici örgütü bulunmasına rağmen tarımda örgütlenme henüz yeterli seviyede değildir. Özellikle mevzuattan kaynaklanan sorunlar (çok sayıda ve birbiriyle çelişen mevzuatın bulunması), mali sorunlar, örgütlenme bilincinin tam olarak yerleşmemesi ve tarım kesiminde eğitim düzeyinin düşük oluşu, örgütlerin gelişimini engellemekte ve onları bir anlamda kamuya bağımlı kılmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerdeki özerk ve bağımsız üretici örgütleri tarım politikalarının oluşumunda etkili olmaktadır. Örgütler daha da ileri giderek yatay bütünleşmelerini tamamlamışlar, bir çok ülkede federasyon ve konfederasyon (bölge ve merkez birlikleri) şeklinde üst örgütlerini oluşturmuşlar, dikey bütünleşme yoluyla da faaliyetlerini çeşitlendirerek ekonomik açıdan güçlenmişlerdir.

2. Örgüt ve Örgütlenme

Bireyler yaşamları boyunca çok çeşitli sorunlarla karşılaşır. Bu sorunlar bireysel olabileceği gibi diğer insanlarla ortak sorunlar da olabilmektedir. İnsanlar da var olan ortak sorunlarını çözmek için bir araya gelirler, yani örgütlenirler.

Bir örgütün kuruluşunda; örgütün kurulacağı bölge ve o bölgenin sahip olduğu karakteristikler, sosyal ve kültürel yaşam, ekonomik durum ve beklentiler dikkate alınmalıdır. Kurulacak örgüt ve sağlayacağı yararlar açıkça belirtilmelidir.

Örgütlerin içinde bulunduğu toplumda zamanla değişen koşullar ve değişen ortam örgütleri de bu değişen koşullara uymaya zorlar. Uyum sağlayamayan örgütlerin faaliyetlerini etkin şekilde sürdürme olanakları azalır.

Örgütler benzer sorunları paylaşan bireyler tarafından kurulabileceği gibi, kamu kesimi tarafından kurulabilmektedir. Ülkemizde yaygın biçimde kamu tarafından desteklenen ve denetlenen üretici örgütlerine rastlanmaktadır. Kamu kesimindeki üretici örgütlenmesi birden fazla bakanlık tarafından yürütülmekte ve kimi örgütler birden fazla yasaya bağlı olarak faaliyet göstermektedirler.

Devlet kendi eliyle oluşturduğu tarım kesimindeki örgütlenmeyi politik güç olarak görmekte; nüfusun önemli bir kısmını oluşturan tarım kesiminin sorunlarına köklü çözümler yerine, kısa vadeli çözümlerle yaklaşma yoluna gitmektedir.

Ülkemiz tarımında küçük işletmeler hakim durumda olduğundan, henüz tam olarak pazara dönük üretime geçilememiştir. Öte yandan, tarımda sayıları az da olsa, büyük üreticiler de bulunmaktadır. Bu iki kesimin ihtiyaçları farklı olmakta ve çıkarılan yasalar ise bu farklılıkları genelde dikkate almamaktadır. Dolayısıyla oluşturulan yasal düzenlemeler çelişkiler doğurmakta, esneklikten uzak ve bağlayıcı olmaktadır. Bu tarz düzenlemeler amaca uygun örgütlerin kurulmasına ve yeni örgütlenme modellerinin geliştirilmesine de engel oluşturmaktadır.

Ülkemizdeki ikili tarımsal yapı yanında, bölgeler arasında da toprak ve gelir dağılımı açısından farklılıklar bulunmaktadır. Tarım kesiminde bu faktörlerin tümünü dikkate alan bir örgütlenmeye ihtiyaç olmasına karşılık, üreticilere genelde tek tip ve esnek olmayan bir örgütlenme modeli dayatılmaya çalışılmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerdeki örgütlenme modelleri üzerinde uzun zaman çalışılmakta ve tarım kesimi için en uygun örgütlerin kurulmasına çaba sarf edilmektedir. Bu ülkelerde devlet, örgütlere sadece yol gösterici ve destekleyici yönde yardımda bulunmakta, işleyişlerine müdahale etmemektedir.

2.1. Örgütlenmenin Önemi ve Gereği

Gelişmekte olan ülkelerin tarımındaki yapısal bozuklukların giderilmesinde, üreticilerin eğitilmesi ve bilgilendirilmesinde, örgütlenmiş çabalar giderek önem kazanmaktadır. Tarımda üreticilere hizmet veren kooperatif vb işletmelerin bir örgüt olarak düzenli, verimli ve etkin bir şekilde çalışmalarını önem arz etmektedir (Çıkin ve Olgun, 1996). Üretici örgütleri kırsal toplumun yaşam düzeylerini iyileştirmede, kıt kaynaklara sahip olan üreticilerin gelirlerini artırmada ve tarımsal gelişmeyi sağlamada önemli araçlardan biri olup, bütün dünyada etkin bir biçimde kullanılmaktadır.

Çiftçilerin kırsal kesimde dağınık yaşamaları, alıcı ve satıcılar karşısında güçsüz olmaları, ekonomik ve mesleki çıkarlarını korumak amacıyla, üreticileri meslek odaları, kooperatifler, sendikalar, dernekler gibi farklı amaçlı örgütler kurmaya itmiştir.

Ülkemiz tarımında az gelişmiş ülkelerin çoğunda görülen, dual (ikili) bir yapı göze çarpmaktadır (İnan, 1999) Küçük köylü işletmelerinden oluşan geleneksel kesim kendi varlığını sürdürmek için geçimlik üretim yapmaya çalışırken, genelde büyük işletmelerden oluşan modern (ticari) kesim pazar için üretim yapmaktadır. Modern kesimdeki dinamizm geleneksel kesime kolayca aktarılamadığından, geleneksel kesim toprak reformu gibi kurumsal, modern üretim girdileri gibi teknolojik, tarım kooperatifleri ve meslek odaları gibi örgütsel kalkınma araçlarından yeterince yararlanamamıştır. Bu dual yapı Türkiye'de tarımsal kalkınmayı olumsuz etkilemiştir.

Geleneksel kesim, modern üretim girdilerini ve tarım kredilerini organize piyasalardan sağlayamadığından, girdi ve kredi kullanımı daha çok modern kesimde yoğunlaşmaktadır. Aynı sorunlar ürün piyasası için de geçerli olduğundan, örgütlenmiş pazarlama kuruluşlarından genelde modern kesim yararlanmaktadır.

Tarım kesiminin dual yapısı kırsal örgütlenmeyi gerekli kılan nedenlerin başında gelmektedir. Bunun için başta tarım kooperatifleri olmak üzere tarım ürünleri piyasalarını düzenleyen örgütlerden yararlanmak gerekir. Aynı örgütler girdi ve kredi piyasalarında da etkin olabilirler (İnan, 1999).

3. Türkiye Tarımında Örgütlenme

Ülkemiz tarımında kamu ve kamu dışı örgütler Çizelge 1'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, tarım kesiminde kamusal hizmetleri yerine getiren örgütler, teknik elemanların üye oldukları meslek örgütleri ve üreticilerin meslek ve ekonomik örgütleri olmak üzere çok değişik tarımsal örgütler bulunmaktadır.

3.1. Tarımda Kamusal Örgütlenme

Türkiye'de tarımla ilgili kamu hizmetlerinin yönetiminde görev ve yetkiler, çeşitli kurullar, bakanlıklar, müsteşarlıklar arasında dağıtılmış durumdadır. Bu nedenle, tarımla ilgisi olmayan bazı kamu kuruluşları da tarım politikalarının oluşturulması ve yürütülmesinde söz sahibi olmuşlardır. Bu dağıtımda yeterince net belirlenemeyen görevler yetki çatışmasını da beraberinde getirmiş, bu yapının üzerine eklenen eşgüdüm yetersizliği ise tarım hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütülmesini engellemiştir. Kamu sektöründe tarımla ilgili önemli kararların alınması ve yürütülmesinde kurulların rolünün oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Tarım politikalarının oluşturulmasıyla ilgili kararların alınmasına ilişkin süreçte yer alan geleneksel kamu örgütleri ve kurullar aşağıda gösterilmiştir(www.zmo.org.tr):

Bakanlar Kurulu : Desteklenecek ürünlerin seçimi ve fiyatların saptanması, tarımın finansmanının sağlanması, kredi borçlarının ertelenmesi,

Yüksek Planlama Kurulu : Desteklenecek ürünlerin ve fiyatların saptanması, hayvancılığı destekleyici önlemlerin Bakanlar Kurulu'na önerilmesi, Tarım Satış Kooperatiflerine destekleme alım yetkisi verilmesi,

Para, Kredi ve Koordinasyon Kurulu : Para ve krediler konularında öneriler geliştirmek, girdi ve kredi sübvansiyonlarını kararlaştırmak, ihracat teşvik primlerini belirlemek ve Bakanlar Kurulu'na sunmak,

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı : Tarım politikalarının hazırlanması ve uygulanmasına katkı, tarımsal yatırımlar, tarımı koruma ve geliştirmeye yönelik öneriler, araştırma, yayım, kırsal kalkınma, küçük ölçekli sulamalar,

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı : Tarım Satış Kooperatiflerinin bazı işlevlerinin düzenlenmesi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ile ilgili faaliyetler,

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı : Büyük sulama işleri,

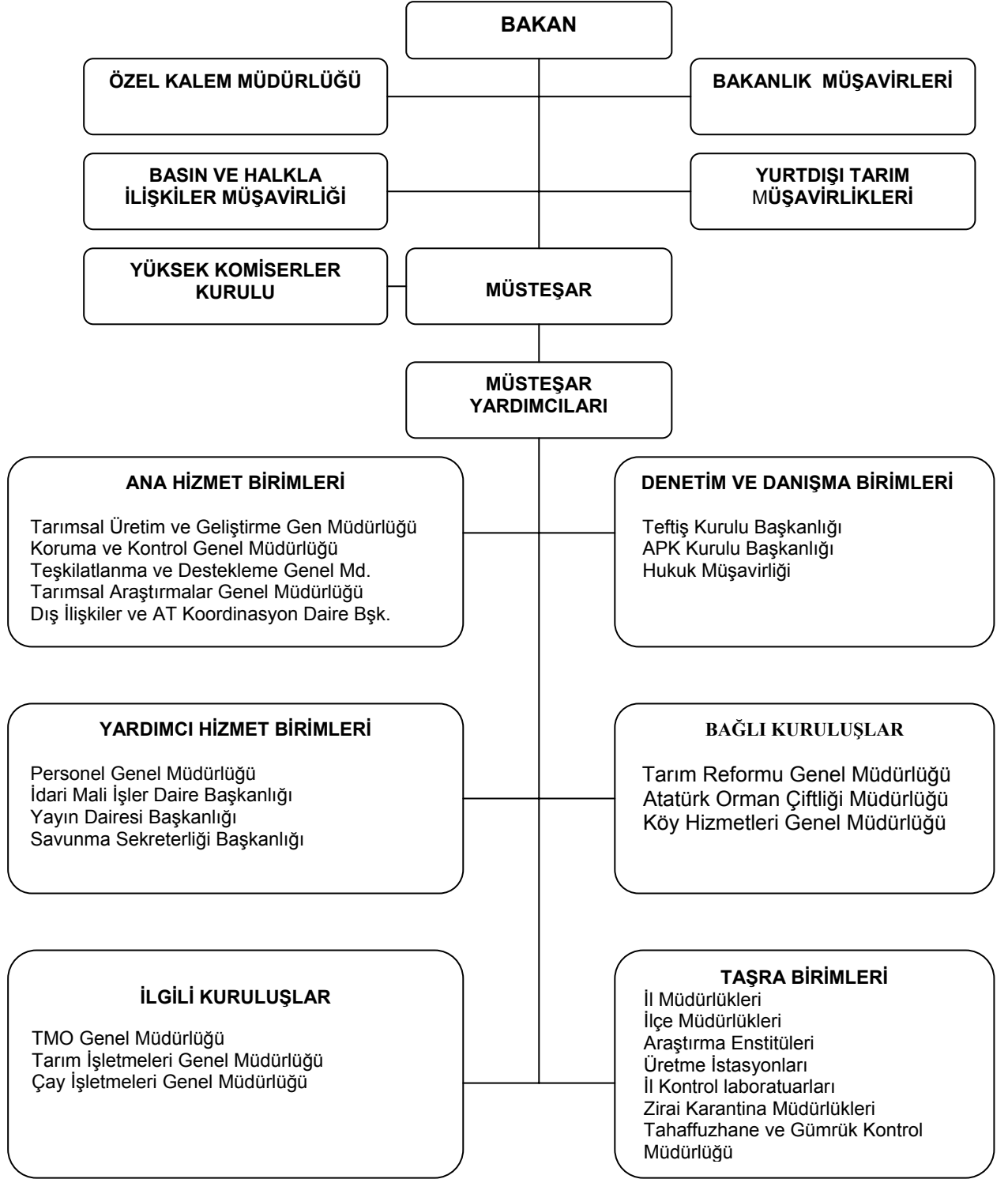
Çizelge 1. Türkiye'de Tarım ile İlgili Kuruluşlar	
KAMUSAL HİZMET ÖRGÜTLERİ	(KAMU DIŞI ÖRGÜTLER)
KOOPERATİF VE BİRLİKLER	MESLEK ÖRGÜTLERİ
TBMM	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Hükümet	TMMOB Ziraat Müh. Odası

Başbakanlık ve Devlet Bak.*	→ Çay Üreticileri Kooperatifleri	TMMOB Orman Müh. Odası
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı	→ Tarım Kredi Kooperatifleri	TMMOB Peyzaj Mimarları Odası
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı	→ Köy Kalkınma Kooperatifleri	Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği
	Sulama Kooperatifleri	Türk Ziraat Yüksek Müh. Birliği
	Damızlık Sığır Yetişt. B.	Türkiye Ziraatçılar Derneği
	Diğer Kooperatif ve Birlikler	Türk Veteriner Hekimler Birliği
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	→ Tarım Satış Kooperatifleri Pancar Ekicileri Kooperatifleri	Türkiye Ormancılar Derneği
Orman Bakanlığı		İhracatçı/Üretici Birlikleri
Bayındırlık Ve İskan Bak. (Dsi)		Setbir
İçişleri Bakanlığı	→ Mahalli İdare Birlikleri (Köylere Hizmet G. ve Sulama Bir.)	Diğerleri
Maliye Bakanlığı		<u>Vakıflar</u>
Çevre Bakanlığı	<u>Özel Kuruluşlar</u>	Tarımsal Gel. Eğ. ve Sos. Daya. V.
Sağlık Bakanlığı	Bankalar (Tarişbank vb)	Türkiye Kalkınma Vakfı
Üniversiteler	Danış. ve Müh. Şirketleri	Anadolu Kalkınma Vakfı
Yerel Yönetimler	Şirketler-Ortaklıklar	TEMA Vakfı
Dpt, Dış Tic. Müs., Hazine Müs., Para, Kredi ve Koor. Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu,	Diğerleri	Hayvancılığı Geliştirme Vakfı
Köy Hiz, TC Ziraat Bankası Tekel, GAP İdaresi		Türk. Zir. Yük. Müh. Birliği Vakfı
Gümrük Müsteşarlığı		Türkiye Ziraatçılar Vakfı
		Diğerleri

Devlet Bakanlığı : Özellikle Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün bağlı olduğu Devlet Bakanlığı: Genel Müdürlüğün tarımsal amaçlı görevlerinin düzenlenmesi ve uygulanması,

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları : Tarıma yönelik yardımlar ve tarım ürünleri iç ve dış ticaretini düzenlemeye yönelik önlemler,

Merkez Bankası : Tarımsal müdahale alımları yapan KİT'lere reeskont kredisi kullandırmak,

Şekil 1. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nın Organizasyon Şeması

T.C.Ziraat Bankası : Tarımsal müdahale alımı yapan KİT'lere, Destekleme Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) kaynaklarını kullandırmaktır.

Birçok görev ve yetki alanı elinden alınmış bulunan Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, bazı görevlerini de aşağıdaki kurullara devretmiştir. Kurumsal düzenlemeleri organize etmek, uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülükleri yerine getirebilmek, tarım politikalarını tek elden ve etkin bir şekilde yürütmek gibi gerekçelerle kurulan ve aşağıda belirtilen kurullar şunlardır(www.zmo.org.tr):

- 1–Tütün ve Tütün Mamullerini ve Alkollü İçkiler Piyasasını Düzenleme Kurulu**
- 2–Şeker Kurulu**
- 3–Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini Yeniden Yapılandırma Kurulu**

Tarım kesimindeki çiftçilere ve ailelerine tarımsal yayım hizmeti sunan, tarımla ilgili her türlü devlet hizmetini gerçekleştiren (tarım politikalarının hazırlanması ve uygulanmasına katkı, tarımı korumaya ve geliştirmeye yönelik öneriler, araştırma ve kırsal kalkınma) ve üretici örgütleri ile ilgili faaliyetlerin birçoğunu bünyesinde barındıran bakanlık Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'dır. Bakanlık, kurulduğu 1924 yılından bugüne kadar bir çok kez yeniden yapılanmadan geçmiştir. Bazı birimler ve genel müdürlükler kaldırılmış ya da diğer müdürlüklerle birleştirilmiştir. Bakanlığın en son organizasyon şeması Şekil 1'de gösterilmiştir(www.tarim.gov.tr).

Bakanlık; bakan ve bakana bağlı müşavirler ile müşavirlikler, müsteşar ve müsteşar yardımcıları başta olmak üzere Ana Hizmet Birimleri (TÜGEM, TEDGEM, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlükleri, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler ve AT Koordinasyon Daire Başkanlığı) ve diğer birimlerden oluşmaktadır.

3.2. Kamu Dışı (Özel) Örgütlenme

Kamu dışı örgütlenme meslek örgütleri, dernekler, odalar, vakıflar ve diğer özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Meslek örgütleri; aynı mesleğe sahip bireylerin, mesleki hak ve görevleriyle ilgili her türlü faaliyetlerini yürüten, gerektiğinde ve toplumu ilgilendiren olaylarda hükümetin politika ve uygulamalarına hem meslek örgütü olarak hem de toplumsal çıkarları koruyarak müdahalede bulunan örgütlerdir. Ülkemiz tarımındaki kamu dışı örgütler Çizelge 1'de gösterilmiştir.

3.2.1. Meslek Örgütleri (Odalar, Dernekler ve Birlikler)

3.2.1.1.Mühendis ve Mimar Odaları

Türkiye'de tarımla ilgili başlıca meslek odaları; Türkiye Mimar ve Mühendis Odalarına bağlı Ziraat Mühendisleri Odası, Peyzaj Mimarları Odası, Gıda Mühendisleri Odası ve Orman Mühendisleri Odasıdır. Meslek örgütü olarak nitelendirilen başlıca birlikler ise; Veteriner Hekimler Birliği, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliğidir.

- **Ziraat Mühendisleri Odası**

Meslek odalarından ziraat mühendisleri odası üyelerinin mesleki çıkar ve haklarını savunmakta ve onları temsil etmektedir. Odanın Tüzüğünde de belirtildiği gibi, odanın amaç ve görevleri; "ülkemizin tarımsal varlığı ve kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi, verimlerinin artırılması, kırsal nüfusun toplumsal ve ekonomik kalkınmasının sağlanması amacıyla her türlü girişim ve etkinlikte bulunmak, meslekle ilgili her türlü yasal düzenlemeyi, normları, fenni şartnameleri hazırlamak, incelemek bunlarla ilgili görüş ve önerileri resmi ve özel kurumlara bildirmek" şeklinde özetlenebilir.

Odanın genel merkezi 2 ayda bir “Haber Bülteni”, 3 ayda bir “Tarım ve Mühendislik” Dergisi yayınlamaktadır. Ayrıca Oda'nın tüm çalışmaları yayına dönüştürülmekte ve kaynak kitap niteliğinde önemli sayıda yayını bulunmaktadır. Mesleki çalışmalar olarak her yıl Ocak ayında bir hafta süreli Tarım Haftası etkinlikleri düzenlenmekte, bu etkinlikler çerçevesinde teknik kongre, sempozyum, panel vb bilimsel ve teknik toplantı gerçekleştirilmektedir. Tarım Haftası dışında, genellikle “Dünya Çevre Günü, Dünya Gıda Günü, Dünya Çölleşmeyle Mücadele Günü” başta olmak üzere tarımsal açıdan önemli gün ve haftalarda değişik bilimsel etkinlikler düzenlenmekte, şube yönetimleri ve il temsilcilikleri de kendi illerinde benzeri etkinlikleri gerçekleştirmektedirler (www.zmo.org.tr).

- **Ziraat Odaları**

Çiftçilerin mesleki hak ve çıkarlarını savunan en büyük meslek örgütü, il ve ilçe düzeyindeki Türkiye Ziraat Odaları ve onların Ankara'daki üst örgütü olan Türkiye Ziraat Odaları Birliği'dir. Ziraat Odaları Türkiye'deki mesleki örgütlerden en yaygını ve örgütlenmesini yurt çapında tamamlayanıdır. 1957 yılında çıkarılan ve ancak 1963 yılında uygulanmaya konulan "Ziraat Odaları ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği" yasası Ziraat Odalarının faaliyetlerinin hukuki çerçevesini oluşturmaktadır. 6964 sayılı yasanın bazı maddeleri önce 1971 yılında, en son ise 2004 yılında çıkarılan 5184 sayılı yasa ile değiştirilmiştir.

Bu yasada odaların kuruluş amacı ve kapsamı; “Ziraat Odaları, bu kanunda yazılı esaslar uyarınca meslek hizmetleri görmek, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, çiftçilik mesleğinin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak, meslek disiplin ve ahlakını kollayıp gözetmek, çiftçilikle iştigal edenlerin mesleki hak ve menfaatlerini korumak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır ” şeklinde belirtilmiştir(www.tbmm.gov.tr).

Ziraat Odalarında köy düzeyinde sadece ilçe kuruluna gidecek delegelerin seçimi söz konusudur. 6964 sayılı kanuna göre, her ilin merkez ilçe ve bağlı ilçelerinde Ziraat Odasının kurulması gerekmektedir. Ülkemizde halen 600 Ziraat Odasında 4 milyona yakın çiftçi kayıtlıdır. Ziraat Odalarının her köyde bir delegesi vardır. Ülke genelinde köy delegelerinin sayısı 35.000'den fazladır(www.tzob.org.tr).

Ziraat Odaları ve çiftçi birlikleri üreticilerin mesleki hak ve çıkarlarını savunduklarından, kırsal kesimin gelir ve refah düzeyini yükseltmeyi amaçlayan politikalar izlemeleri gerekir (Talim ve Ark., 1981). Bu politikalar hükümetlerin tarım politikaları ile aynı yönde olabileceği gibi, onlardan farklı da olabilir. Ancak Ziraat Odalarının sayılan bu görevleri yeterince yerine getirdiği söylenemez. Tarımsal sorunların gündeme getirilmesinde, yasama ve yürütme organlarının kararlarını etkilemede Birliğin rolü olmakla birlikte, Ticaret ve Sanayii Odaları veya Avrupa Ülkelerindeki Ziraat Odalarının etkisine göre oldukça sınırlıdır. Bu durumun temel nedeni dual yapının mesleki örgütlenmeye yansımalarıdır.

Mesleki örgütlenmede çiftçileri isteksizliğe iten bir başka neden de çoğu zaman büyük toprak sahiplerinin, çiftçiliği yan uğraş olarak yapan ve şehirlerde yaşayanların odaların yönetiminde söz sahibi olmalarıdır (Talim ve Ark., 1981).

Ziraat Odalarının çiftçilere hizmet edecek şekilde örgütlenememelerinin önemli bir nedeni de mali kaynak yokluğudur. Çiftçilerin yıllık kazançlarına göre saptanan odaya giriş ücret ve aidatları çoğu zaman üyelerce ödenmemekte ve bazı üyelerce vergi olarak görülmektedir. Ziraat Odaları Birliği üst düzey temsilcileri, 2004 yılında yapılan yasa değişikliklerinden memnun olduklarından birliğin yetkilerinin ve mali

kaynaklarının artacağı görüşündeydiler. Bu yasada birliğin gelirlerine 6964 sayılı yasadaki farklı olarak bazı kaynaklar ilave edilmişti. Ancak 17 Eylül 2004'te kabul edilen 5234 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile bu gelirler yürürlükten kaldırıldığından; birliğin ve odaların gelirlerinin daha bir süre sınırlı kalacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, çiftçilerin oda aidatlarını zamanında ödemesi, birlik ve odaların siyasi iktidarlara bağımlılıktan kurtulmalarına ve üyelerine etkin hizmetler sunmalarına yol açacaktır.

Kamuoyu oluşturucu bazı faaliyetler dışında, ziraat odaları ve üst örgütleri olan birlik, henüz ülke düzeyinde tüm çiftçi kesimini temsil eden bir örgüt yapısına kavuşmamış, özerk ve faaliyetlerinde etkin bir meslek örgütü haline gelememiştir.

3.2.1.2. Dernekler

Tarım kesiminde meslek örgütleri olarak faaliyette bulunan başlıca dernekler; Önder Çiftçi Danışmanlık Dernekleri, Türkiye Ziraatçılar Derneği, Türkiye Ormancılar Derneği, ziraat fakültelerindeki bölümlere ait bilimsel derneklerdir. Üyesi olan çiftçilere katılımcı tarımsal yayım hizmeti veren önder çiftçi danışmanlık dernekleri hakkında aşağıda ayrıca bilgi verilmiştir:

- **Önder Çiftçi Danışmanlık Dernekleri**

Üreticilerimizin karşılaştığı sorunların çözümü için devletin danışmanlık sistemi dışında çiftçilerin katılımı ve katkılarını öngören, çiftçilerin sorumluluğunda bağımsız bir organizasyon modelinin, özel bir danışmanlık sisteminin ülkemizde de kurulması ve yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunduğu tespit edilmiş; Alman Tarım Birliği (DLG)'nin bu yöndeki proje teklifi Türkiye Ziraat Odaları Birliğince (TZOB) olumlu karşılanmıştır. Bu danışmanlık sistemi 1950'li yıllardan beri Almanya'da uygulanmaktadır. İki kuruluşun birlikte yaptığı çalışmalar sonucunda Türk çiftçisinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir proje ortaya çıkarılarak Aralık 1986 yılında pilot bölge olarak seçilen Tekirdağ il sınırları içinde uygulamaya konmuştur. Projenin ilk faaliyet yılında tanıtım içerikli çalışmalar yapılmış ve daha sonraki yıllarda ilgi duyan çiftçiler ile ilk danışmanlık grubu Tekirdağ Merkez ilçede oluşturulmuştur.

Önder Çiftçi Projesi çerçevesinde kurulan *Çiftçi Danışmanlık Dernekleri* çiftçilerin kendi inisiyatifi ile kurdukları ve amacı üyelerine istihdam ettikleri tarım danışmanı vasıtasıyla tarımsal danışmanlık hizmetleri vermek olan örgütlerdir.

Önder Çiftçi Projesinin görevleri; tarım işletmelerinde verimliliğin artırılması, çiftçi gelirlerinin yükseltilmesi, bunun için de önder çiftçilerin kendine yardım veya karşılıklı yardım ilkeleri çerçevesinde danışmanlık grupları oluşturmalarını teşvik ederek tarım sektöründe mesleki bilgi ve görgünün yaygınlaşmasına yardımcı olmak ve tarımda teknik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin ön koşulunu hazırlamaktır.

Halen kurulmuş bulunan Tekirdağ'da 4, Şanlıurfa, Polatlı, Silivri, Bafra, Ceylanpınar, Osmaniye ve Yüreğir'de birer adet olmak üzere toplam 11 adet önder çiftçi Danışmanlık Derneği bulunmaktadır. Bu derneklerin gelirlerinin %50'si Türkiye Ziraat Odaları Birliği aracılığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan, %50'si ise üye çiftçiler tarafından karşılanmaktadır.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) sadece finans için aracı bir kurum olmayıp, aynı zamanda derneklerin kuruluşunda koordinatörlük görevi yapmakta, derneklere teknik yardım sağlamakta ve derneklerin kontrolünü yapmaktadır (www.tzob.org.tr).

3.2.1.3. Birlikler

- **Tarımsal Üretici Birlikleri**

Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu; FAO (Gıda ve Tarım Organizasyonu)'nun desteğiyle Tarımsal Üretici Birliklerine Yardım Projesi kapsamında 1999 yılından itibaren Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, DPT gibi bazı kamu kuruluşları, bazı sivil toplum örgütleri temsilcileri ve uluslararası kuruluş temsilcilerinin görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Kooperatif örgütlerinin ve bu konuda çalışan bilim adamlarının ve ziraat odalarının bu örgütlere karşı çıkmalarına rağmen Yasa 2004 yılında yürürlüğe girmiştir.

Yasaya göre, üretici birliklerinin amaçları çok kapsamlı olup, tarım kooperatifleri ile çeşitli çiftçi örgütlerinin neredeyse tüm faaliyetlerini içine almaktadır. Bu bağlamda amaçlar bir başka çiftçi örgütüne ihtiyaç duyulmayacak şekilde düzenlenmiştir.

Yasanın amaç ve kapsam bölümünü oluşturan 1. maddesinde amaç şöyle açıklanmaktadır: “Üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamaktır.”

Madde 20’de uygulanacak diğer hükümler bölümünde şöyle denilmektedir: “Bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde, genel hükümlerle ilgili 6.10.1983 tarihli ve 2908 sayılı dernekler kanununun ilgili hükümleri uygulanır.”

Yasa incelendiğinde, tarım kooperatiflerinin yaptığı faaliyetlerin üretici birlikleri tarafından da üstlendiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle kooperatiflere alternatif örgütler yaratılmak istenmektedir. Yasanın tarım sektöründeki mevcut örgütlenmeyi de zayıflatma ihtimali bulunmaktadır.

Avrupa Birliği’nin tarımsal piyasaları düzenlemek amacıyla kurulmasını teşvik ettiği üretici örgütleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının çıkarttığı yasadakinden tamamen farklı örgütlerdir. AB üyesi ülkelerde üretici örgütleri, tarım kooperatifleri gibi ürün pazarlama veya üreticilere girdi sağlama gibi ekonomik faaliyetlerde bulunamazlar. Bunlar bir bakıma tarım lobisi gibi hareket ederek politikacıları etkilemek, kamu oyu oluşturmak, üreticilere danışmanlık ve eğitim hizmetleri vermek, reklam yoluyla tarım ve gıda ürünlerini tanıtmak, ürün kalitelerini yükseltmek ve en önemlisi tarım ürünleri piyasalarını düzenlemek amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

Yasanın öngördüğü üretici birlikleri, ne kooperatife, ne derneğe ve ne de şirkete benzemektedir. Bu bağlamda yasal bir boşluk doğabilir. Ekonomik faaliyetlerde bulunması öngörülen üretici birliklerinin Kanunda bulunmayan hükümlerdeki boşlukları Dernekler Yasası’na tabi olarak çözmesi son derece güç görünmektedir. Bilindiği gibi, dernekler kooperatifler gibi ticari faaliyetlerde bulunamazlar.

Sonuç olarak üretici birlikleri, tarım sektöründe zaten sorunlu ve karmaşık olan üreticilerin ekonomik örgütlenmesini daha karmaşık hale getirecek, tarım kooperatifleri ve birlikler (İçişleri Bakanlığı’na bağlı köylere hizmet götürme ve sulama birlikleri ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’na bağlı damızlık yetiştirme ve üretici birlikleri, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı tarım satış kooperatifleri birlikleri) birbirleriyle gereksiz rekabete girişeceklerdir. Üstelik, üretici birlikleri AB ülkelerindeki üretici örgütlerine benzemediğinden büyük bir ihtimalle AB’nin fonlarından da yararlanamayacaktır (İnan, 2004).

3.2.2. Vakıflar

Tarım Kesiminde Kalkınma Vakıfları; Türkiye Kalkınma Vakfı, Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı, Hayvancılığı Geliştirme Vakfı, Türkiye Ziraatçılar Vakfı vb vakıflardır.

- **Türkiye Kalkınma Vakfı**

Türkiye tarım kesiminde en çok bilinen vakıf, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimi altında çalışan Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV)'dir. TKV gönüllü bir kalkınma kuruluşu olup, kırsal kesimde yaşayan yoksulların yaşam düzeylerini yükseltmek ve dolayısıyla tarımsal kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur.

Vakıf, yerel ve ülke çapında örgütlenme yoluyla Türkiye'nin yaklaşık 25 ayrı yerinde geniş kapsamlı kalkınma projeleri uygulamakta ve üreticilerin ortak olduğu şirketlere öz sermaye, teknik ve idari destek sağlamaktadır.

TKV faaliyette bulunduğu yerlerde belirli hedef kitlelere yöneldiği ve onlarla iş ilişkisine girdiğinden köylerde genellikle bireyselleşmeye yol açmakta, çiftçilerin tamamını sistem içine alamamaktadır. Bu konuda yapılacak çalışmalarda uygulanan projelerde dikkat edilmesi gerekmektedir (Ekmen, 2004).

- **Türkiye Erozyonla Mücadele Vakfı (TEMA)**

Vakfın amaçları arasında, ülkemizdeki doğal varlıkların ve çevre sağlığının korunması, erozyonla mücadele, toprak örtüsü ve toprağın korunması ve ağaçlandırmanın önemi hakkında kamuoyunu eğitmek ve bilinçlendirmek, bioçeşitlilik, toprak, su ve doğal çevrenin korunmasına ilişkin milli politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak, hayvancılığın temeli olan çayır meraları koruyup, geliştirmek yer almaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli teşkilatın oluşturulmasını, yasaların çıkmasını sağlamak ve gönüllü kuruluşların öncülüğünde toplumun tüm kesimlerinin desteğini alarak mücadele etmektedir.

TEMA'nın misyonu; biyolojik çeşitlilik, toprak su ve diğer doğal kaynakların korunması, verimli kılınması ve sürdürülebilir yönetimini gerçekleştirmek, doğal varlıkların korunmasına yönelik politikaların hükümetlerce üretilmesini, gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını, uygulanmasını ve uluslararası anlaşmalara uyulmasını sağlayacak bilinçli ve etkin kamuoyu oluşturmak şeklinde belirlenmiştir (www.tema.org.tr).

3.2.3. Diğer Özel Örgütler

Tarım kesimindeki diğer özel kuruluşlar; Bankalar (TARİŞBANK vb.), Danışmanlık ve Mühendislik Şirketleri vb örgütlerdir.

3.3. Tarımda Ekonomik Örgütlenme

3.3.1. Tarım Kooperatifleri

Tabandan gelen harekete dayanarak kooperatifçilik ilkelerine uygun, üreticilerin girdi ihtiyaçlarının sağlanması, ürünlerin değerlendirilip pazarlanması, çeşitli konularda tesisler kurarak tarımsal sanayinin gelişmesine ve istihdam imkanlarının artırılmasına katkı sağlanması gibi amaçlarla kurulmuş olan tarımsal kooperatifler, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana sayı olarak giderek artmalarına rağmen ekonomi içerisinde AB ülkelerinde olan benzerlerine oranla yeteri kadar yer alamamışlardır (Birinci, 2004).

Tarım kooperatifleri değişik biçimde sınıflandırılmaktadır. Genelde ortaklara götürülen hizmetlere (satış, kredi, üretim vb) göre kooperatiflere isim verilir. Kooperatif; kredi, girdi temini, pazarlama gibi hizmetlerden birini yerine getiriyorsa, diğer hizmetleri sınırlı olsa da, tek amaçlı kooperatif olarak isimlendirilir.

Kooperatif birden fazla konuda (ürün pazarlama, kredi temini, girdi alımı, arazi veya makinelerin ortak kullanımı gibi) faaliyet gösteriyorsa, çok amaçlı kooperatif adını alır. Tek amaçlı kooperatiflere örnek olarak ülkemizdeki tarım satış, tarım kredi kooperatifleri gösterilebilir. Çok amaçlı kooperatiflere ülkemizden en iyi örnek ise, isimleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca tarımsal kalkınma kooperatifleri olarak zorla değiştirilen, ancak kooperatifçiler ve üretici ortaklar tarafından hala köy kalkınma kooperatifleri (kısaca Köy-Koop) olarak bilinen kooperatiflerdir.

Çizelge 2. Türkiye'de Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve Ortak Sayıları (Haziran 2004)

Kooperatif Türü	Tabii Olduğu Yasa	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birliği Sayısı
1-Pancar Ekicileri	1163	31	1.772.450	-	1
2-Su Ürünleri	3476	413	21.719	8	-
3-Sulama	1163	2.157	252.620	7	1
4-Tarımsal Kalkınma	1163	2.937	728.588	60	-
a-Köy Kalkınma	1163	1.566	...	17	1
b-Ormancılık	1163	1.191	119.702	21	1
c-Hayvancılık	1163	131	...	14	-
d- Çay	1163	49	...	7	1
5-Tarım Kredi	3186	2.127	1.464.860	16	1
6-Tarım Satış	4572	331	740.545	17	-
7-Tütün Tarım Satış	4572	68	33.000	-	-
TOPLAM	-	8.064	5.013.782	108	7
Türkiye Milli Kooperatifler Birliği	1163	-	-	-	1

Kaynak: Z.G.Mülayim, Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, 4. Baskı, Ankara-2003. Türk Kooperatifçilik Kurumu Karınca Dergisi, Mayıs 2004 s.29, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Kayıtları Haziran 2004. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Kayıtları Haziran 2004, TürkiyeOrmancılık Kooperatifleri Merkez Birliği OR-KOOP Broşürü, 2004, s.11'den derlenmiştir.

Türkiye'de bulunan tarım kooperatiflerinin sayısı, ortak sayısı, birlik ve merkez birliği sayısı gibi bilgiler toplu olarak Çizelge 2'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, değişik konularda çalışan 8064 adet tarımsal amaçlı kooperatif ve bu kooperatiflerin 5 milyonu aşan ortağına karşın, ülkemizde kooperatifçilik hareketi henüz istenilen düzeye gelmiş değildir. Tarım kooperatiflerinin sayısı ve ortak sayıları konusunda istatistiklerde farklı rakamlar verilmektedir.

En fazla ortak sayısına kooperatif sayısı sadece 31 olan pancar kooperatifleri sahiptir. Bunun nedeni her şeker fabrikasında bir kooperatif oluşu ve bu kooperatife o fabrikaya pancar teslim eden tüm şeker pancarı üreticilerinin ortak olmasıdır. Buna karşılık, sayısı 2937 olan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ortak sayısı 728.588'dir.

Kırsal alanda köy düzeyinde en geniş şekilde örgütlenmiş olan kooperatif türü tarım kredi kooperatifleridir. Ülkemizde 2127 tarım kredi kooperatifinin 1.5 milyona yakın ortağı vardır. Sulama kooperatiflerinin sayısı da 2000'in üzerinde ise de, ekonomik açıdan güçlü değildirler. Öte yandan, sayıları 331 olan tarım satış

kooperatifleri ve birlikleri iş hacmi açısından oldukça güçlü kooperatiflerdir. Ülkemizde en büyük 500 sanayi kuruluşu arasında yer almaktadırlar.

Kuruluş faaliyetlerini tamamladığı halde faaliyete geçememiş veya faaliyetini çeşitli nedenlerle yarıda kesmiş, çok sayıda tarım kooperatifi vardır. Bunların çoğu ön çalışmalar yapılmadan ve ekonomik bir ihtiyaç duyulmadan kurulmuş kooperatiflerdir.

Tarım kooperatiflerinde ortak sayısının 5 milyonun üzerinde olması da tartışmalıdır. Ayrıca, faal olmayan ortak sayısı oldukça fazladır. Öte yandan, tarımı gelişmiş yörelerdeki çiftçilerin çoğu birden fazla kooperatife ortaktır. Bu nedenlerle, kooperatif ve ortak sayıları ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesini sağlıklı biçimde yansıtmamaktadır.

Faal olmayan kooperatiflerin çoğu gerçek bir ihtiyaç duyulmadan kurulan kooperatiflerdir. Öte yandan, başarılı olan ve faaliyetini genişleterek sürdüren kooperatifler, ihtiyaç sonucu kurulduğu ve ortaklarca desteklendiği için, gittikçe daha etkin olmaktadır. Bu nedenle, başarısız kooperatiflere bakarak bu hareketten vazgeçme yerine, başarılı olanları destekleyerek kooperatifçilik hareketini geliştirmek gerekir (İnan, 2004).

3.3.2. Mahalli İdare Birlikleri

Ülkemizdeki mahalli idare birlikleri kendi yönetim ve karar organları olan, tüzel kişiliğe sahip kamu kuruluşları olarak nitelendirilebilir. Mahalli idare birlikleri çeşitli alanlarda değişik adlar altında kurulmaktadır. Bunlar; köylere hizmet götürme birlikleri, sulama birlikleri, tarımsal amaçlı birlikler, belediye birlikleri, bağcılık, turizm, çevre vb konularda çalışan birliklerdir. 1940-1998 döneminde mahalli idare birlik sayısı 1443'e yükselmiş, bunlardan 913 tanesi 1991-1998 döneminde kurulmuştur (www.icisleri.gov.tr).

3.3.2.1. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri

Köylere Hizmet Götürme Birlikleri; İl İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu ve Köy Kanununun bazı maddelerine dayanarak hazırlanan tip tüzüğe göre kurulurlar. Ancak bu tüzüğün yaptırım gücü bulunmamaktadır. Birlikler üye köylere kanunlarla verilen hizmetlerin yerine getirilmesinde yardımcı olur ve gerektiğinde hizmetleri bizzat gerçekleştirirler.

1995 yılında varlığı belirlenen 906 birlik üzerinde yapılan incelemede; birlik başkanlarının %86 gibi büyük bir oranının mülki idare amiri, %9'unun köy muhtarı, %5'inin de belediye başkanı olduğu, 906 birlikten 652 tanesinin köylerin katılımıyla kurulan birliklerden oluştuğu ve bunun oran olarak %72'ye karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Köylere hizmet götürme birliklerinin mahalli idareler boyutundan ziyade mülki idare amirleri boyutunun öncelik ve önem taşıdığı uygulamalardan anlaşılmaktadır.

Uygulamada harcamalar içerisinde kamu kurum ve kuruluşlarının genel bütçe ödenek yetersizliği nedeniyle karşılayamadıkları ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan harcamalar önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında doğrudan köylerle ilgisi olmayan, başka kurum ve kuruluşların kaynaklarıyla yapılması gereken iş hanı, kültür merkezi, spor salonu, halı saha, misafirhane, öğretmen evi gibi işler için harcamalar yapılmaktadır.

Köylere Hizmet Götürme Birliklerine ilişkin hukuki altyapının yeterli olmaması nedeniyle; birliklere ilişkin iş ve işlemlerin birlik başkanı olan Mülki İdare Amirlerinin tutum ve davranışlarına, hukuki bilgi ve yaklaşımlarına, cesaretlerine, tecrübelerine,

gelecekle ilgili beklentilerine bağı olarak değişiklikler göstermesi, olaya hizmetleri aksatacak derecede çok dar kapsamlı yaklaşanların yanı sıra adeta özel bir şirket veya işletmeymiş gibi olabildiğince geniş yaklaşanların da bulunması, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde kişisel tercihlerin değil, kuralların hakim olması gerektiği konusuna aykırılık teşkil etmektedir (icisleri.gov.tr).

Ayrıca, araştırmalar üreticilerin bu birliklerin demokratik olmayan yönetim yapısından memnun olmadıklarını ve süt satışından toplanan büyük komisyonların hizmet birlikleri tarafından yerinde ve etkin kullanılmadığını göstermektedir. Köylere hizmet götürme birliklerinin Trakya'da süt üreticilerine verdiği hizmetlerden üreticilerin %9.1'i memnun, %90.9 'u memnun değildir (İnan ve ark.,1999).

Trakya bölgesindeki üreticilerin önemli bir bölümü, birlikler daha çok süt pazarlaması konusunda çalıştığı için köylere hizmet götürme birliklerini kısaca süt birlikleri ya da kaymakam birlikleri olarak isimlendirmektedir.

Ülkemizin çeşitli yörelerinde kurulan hizmet birliklerinin ilk bakışta çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatiflerine benzemeleri ve üreticiler yararına çalışmalar yapmasına karşın, bu örgütlerde üreticilerin ortaklığı veya üyeliği olmayıp mahalli idare amirlerinin üyeliği söz konusudur. Nitekim birliklerin tasfiyesi halinde üreticiler kişisel olarak birliklerin varlıklarından yararlanamamaktadırlar (Erkmen, 2004).

3.3.2.2.Sulama Birlikleri

Sulama birlikleri de hizmet birlikleri gibi İçişleri Bakanlığının tip tüzüğüne göre beldelerde kurulmaktadır. Bir beldede sulama birliğinin kurulması için sulama tesisinin birden çok beldeye hizmet vermesi gerekmektedir.

Sulama birlikleri; birliklerce toplanan sulama ücretlerinin yine aynı yöreye yatırım ve kaynak olarak dönmesini, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün çeşitli sebeplerden yerine getiremediği işletme ve bakım hizmetlerinin daha verimli olarak yapılmasını sağlamaya çalışır. Ayrıca yasal yetersizlikler nedeniyle devletçe toplanmayan su ücretlerinin tahsil edilmesinde etkili olmak durumundadır(Anonim, 1999).

Türkiye'de sulama birliklerinin sayısı 1989 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır. 1989'da bunların sayısı sadece 2 iken 1997'de 237'ye ulaşmıştır(İnan, 2001). Sulama birliklerinin yönetimi, organları ve yapısı aynen köylere hizmet götürme birliklerindeki gibidir. Bu nedenle, kamu kuruluşu niteliğinde ve mülki idare amirlerinin genellikle başkan olduğu bu birliklerin yönetimi tamamen devletin kontrolündedir.

Bağımsız bir kanunun olmayışı ve çeşitli kanunlardan faydalanılması sebebiyle bazı güçlükler yaşanması ve farklı uygulamaların olması, politik tercihlerin olumsuz etkilerinin olabilmesi, üreticilerin kendi öz yönetimi ve denetimi ile oluşturulan demokratik yapıda kuruluşlar olmamaları gibi köylere hizmet götürme birlikleri için yapılan değerlendirmeler büyük ölçüde sulama birlikleri için de geçerlidir (Anonim, 1999).

3.3.3. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri

Damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının 9 Ağustos 1995 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan "*Türkiye Damızlık Süt Sığıı Yetiştiricileri Birliği Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*" uyarınca kurulmakta ve çalışmaktadırlar.

Temel amaç, sığır yetiştiricilerinin kendi aralarında örgütlenerek üstün verimli hayvanlar yetiştirmelerini sağlamaktır.

Birliklerin çalışmaları; gerek yurt içinde yetiştirilen, gerek ithal edilen ve gerekse yerli ırkların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, soy kütüğü ve verim kayıtlarının tutulması, hayvan sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi, sigorta işlemlerinin yapılması, girdilerin sağlanması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, hayvansal ürünlerin pazarlanması ve değerlendirilmesi, üyelerin eğitilmesi gibi oldukça kapsamlıdır.

Türk-Alman Teknik İşbirliği çerçevesinde Türkiye'de damızlık süt sığırcılığını geliştirmek için yürütülen “Sığır Yetiştiriciliği Enformasyon Sistemi” adlı projenin birliklerin kurulmasında önemli rolü olmuştur. Aynı saf ırktan en az 5 ineği bulunan en az 7 yetiştirici bir araya gelip Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının İl Müdürlüklerine başvurduğu takdirde, o ilde damızlık sığır yetiştirici birliği kurulabilmektedir. Ama bir ilde aynı ırk için sadece bir birlik kurulabilmektedir (İnan, 2001).

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri bugün itibarıyla 35 ilimizde faaliyet göstermektedirler. Birlikler üst örgütlenmeye giderek merkez birliklerini de kurmuşlardır(www.dsyb.org.tr). Birliklerde örgütü profesyonel yönetecek bir birimin olmayışı en büyük eksikliklerden biridir. Bunun yanında altyapı son derece sınırlıdır. Birlikler, bugün kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmakta ve masraflarının neredeyse tamamını kendileri karşılamaya çalışmakta iseler de, aidatlar düzenli toplanamadığından bu her zaman mümkün olmamaktadır. Devlet ise mali bir katkıda bulunmayıp, yalnızca denetleme ve dolaylı yönlendirme faaliyetlerini yürütmektedir. Ancak birliklerin kamu tarafından ne şekilde, ne kadar arayla, hangi konularda ve hangi birimler tarafından denetleneceği belirsizdir (Kumlu, 2000).

Birliklerin özerk ve nispeten bağımsız yönetim yapıları ve faaliyetleri dikkate alındığında, bunların gelişmiş ülkelerdeki hayvan ıslahı kooperatiflerine çok benzedikleri görülür. Bu nedenle, devletin yönetiminde söz sahibi olduğu köylere hizmet götürme birliklerinden çok farklıdırlar.

Damızlık sığır yetiştiricileri birliklerinden Türk-Alman projesi çerçevesinde destek alan bazı birliklerden (Edirne ve Kırklareli gibi) proje süresince olumlu sonuçlar alınmış ise de, projenin tamamlanmasından sonra bu birliklerin tüm masrafları kendi gelirlerinden karşılanmaya başlamış ve bu nedenle finansman sorunları artmaya başlamıştır. Oysa, AB ülkelerinin çoğunda bu masrafların bir bölümü devlet tarafından karşılanmaktadır(İnan, 2001).

3.4.Üretici Örgütlerinin Yönetim ve Organizasyon Açısından Karşılaştırılması

Ülkemiz tarımında yer alan üretici örgütleri konusunda Türkiye düzeyinde bir araştırma bugüne kadar yapılmadığından, Trakya Bölgesi'nde üretici örgütleri konusunda yapılan bir araştırmadan yararlanarak çeşitli üretici örgütleri yönetim ve organizasyon açısından Çizelge 3'de karşılaştırılmıştır. Görüldüğü gibi, tarım kooperatifleri uluslararası kooperatifçilik ilkelerine göre örgütlendikleri ve çalıştıkları zaman yönetim ve organizasyon açısından da başarılı olmaktadır. Öte yandan, mevcut hizmet birlikleri demokratik bir yönetim yapısına sahip olmadıkları ve denetlenmedikleri için başarısız olmaktadır.

Çizelge 3. Trakya'da Üretici Örgütlerinin Yönetim ve Organizasyon Açısından Karşılaştırılması

Özellik	Tarım Kooperatifi	Hizmet Birliği	Üretici Birliği	Damızlık Yetiştirici Birliği
---------	-------------------	----------------	-----------------	------------------------------

1. Kuruluş	İlgili Bakanlık (Tarım ve Köy İşleri veya Sanayi ve Ticaret)	İç İşleri Bakanlığı	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
2. Amaçlar	Genelde tek amaç (satış, kredi, girdi temini vb.)	Amaçlar çok ve dağınık	Ürün veya ürün grubu bazında çok amaçlılık	Tek bir konuda uzmanlaşma (genetik kapasite artırıcı ıslah çalışmaları)
3. Ortaklık (üyelik) koşulları	Serbest giriş	Mahalli idare birimlerinin birlik meclisince kabulü ve birlik başkanının onayı ile	Pazara yönelik üretimde bulunan Z.Odalarına kayıtlı üreticiler ve tüzel kişiler (kooperatif, vakıf vb.)	En az 5 süt ineğine sahip, soy kütüğü tutmayı taahhüt eden yetiştiriciler
4. Ortaklar (üyeler)	Üreticiler (ortaklar)	Köyler-Belediyeler (üyeler)	Üreticiler ve tüzel kişiler	Süt sığırı yetiştiricileri
5. Ortak (üye) yapısı	Homojen (çıkart birliği)	Heterojen (çıkart çatışması)	Heterojen (çıkart çatışması)	Homojen (çıkart birliği)
6.Yönetim Organları	Genel kurul, Yönetim kurulu ve Denetim kurulu	Birlik Meclisi, Birlik encümeni, Birlik başkanı	Genel kurul, Yön.kur.ve Denetim kurulu	Genel kurul, Yönetim kurulu ve Denetim kurulu
7. Yetkili yönetici	Yönetim Kurulu Başkanı (seçilmiş kişi)	Birlik Başkanı (genelde kaymakam)	Yönetim Kurulu Başkanı (seçilmiş kişi)	Yönetim Kurulu Başkanı (seçilmiş kişi)
8. Yönetim biçimi	Demokratik *	Mülki idare amirlerinin yönetiminde	Yasada belirtilmemiş Tüzük çıkmadı	Demokratik
9. Yönetime katkı	Her ortağa 1 oy	Her meclis üyesine 1 oy	Yasada belirtilmemiş Tüzük çıkmadı	Her yetiştiriciye 1 oy
10. Yönetim kurulu üyeleri	Yönetim kuruluna genel kurulca seçilen 3 ortak	Birlik encümenine birlik başkanı, genel sekreteri ve saymanından oluşan daimi 3 üye ve meclis üyeliğince seçilen 4 üye (toplam 7 üye)	Yönetim kurulu, genel kurulun 4 yıl için kendi üyeleri arasından seçtiği en az 5, en çok 7 üyeden oluşur.Ayrıca aynı sayıda yedek üye seçilir.	Genel Kurulca seçilen 7 asil üye, 5 yedek üye
11. Seçimler	1-4 yılda	3 üye daimi diğer 4 üye 1 yıl süre için seçilir	Yönetim kurulu üyeleri 4 yıl için seçilir	Yönetim kurulu üyeleri 2 yıl için seçilir.
12. Denetim	Denetleme kurulunca (öz denetim)	Denetim organı yok	Genel kurulun kendi üyeleri arasından seçtiği üç üyeden oluşur.Aynı sayıda yedek üye seçilir.	Öz denetim
13. Gelir bölüşümü	Ortaklara alışverişleri oranında dağıtılır	Dağıtım yapılmamakta, genellikle yatırım ve cari harcamalarda kullanılmaktadır.	Birlikler, üyelerine gelirlerinden pay dağıtamazlar	-
14. Üst örgütlenme	Birim kooperatif bölge birliği, merkez birliği, Türk Milli Kooperatifler Birliği	Birim hizmet birlikleri, bölge birlikleri (kuruluş aşamasında)	Birlikler ve Merkez Birliği	Birlikler ve Merkez Birliği

* T.Satış ve T. Kredi kooperatiflerinde demokratik yönetim ilkesi tam olarak uygulanmamaktadır.

Üretici birlikleri yasası yeni çıktığı ve henüz tüzük hazırlanmadığı için kurulacak birliklerin geleceği hakkında yorum yapmak için erkendir. Bununla birlikte, yönetim biçimleri ve yönetime katkı konularında yasal boşluklar olduğu görülmektedir.

4. Üretici Örgütlerinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

Türkiye’de tarımsal örgütlenme hareketi için vizyon, hedef, faaliyet ve strateji belirleme ve buna dayanarak etkili bir örgütlenme modeli geliştirebilmek için tarımda yer alan üretici örgütlerinin güçlü ve zayıf yönlerini ve karşılaştıkları fırsat ve tehditleri iyi bilmek gerekir. Demokratik ve özerk yapıları, üreticilerin değişik ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri nedeniyle kooperatifler, Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de tarımsal kalkınmada yararlı bir araç olarak önemli rol oynayan ve en yaygın üretici örgütleri arasındadır. Bu nedenle, üretici örgütlerinin değerlendirilmesi için yapılan SWOT Analizi kooperatiflere dayanmaktadır.

Çizelge 4. Türkiye’de Üretici Örgütlerinin Güçlü Yönleri ve Karşılaştıkları Fırsatlar

Güçlü Yönler ve Fırsatlar
Sorun sahibi üreticiler tarafından kurulduğu ve yönetildiği takdirde üretici örgütünün başarı şansının yüksek olması
Üreticilerin her türlü ihtiyacına cevap verecek örgüt tiplerinin bulunması
Kalkınma Planları ve Reform programlarında örgütlenmenin özendirilmesi
Üretici örgütlerinin tarımsal kalkınma aracı olarak kabul edilmeleri
Ülkemizde örgütlenme bilincinin giderek gelişmesi
Piyasa koşullarının kırsal toplumu örgütlenmeye zorlaması
Teknolojik yenilikler sonrası ürün potansiyeli ve çeşitliliğinin artması
Demokrasinin tam olarak işleminde üretici örgütlerinin vazgeçilmez araçlar olması
Avrupa Birliğinin ve Uluslararası finans kuruluşlarının koop vb gönüllü ve özerk kuruluşlara proje bazında kolay kaynak aktarması
Örgütlenme ile üreticilerin pazarlama, girdi ve kredi sağlama olanaklarının artması
Ülkemizde etkili ve başarılı örgütlerin, özellikle tarım kooperatiflerinin varlığı
Özellikle kooperatif örgütlenmede ilkelerin belirlenmiş olması ve bu ilkelerin genelde diğer üretici örgütleri için de geçerli olması
Üst örgütlenmesini tamamlamış üretici örgütlerinin mevcut olması
İmece geleneği ve Osmanlılar’daki Toprak Tasarruf (Timar) Sisteminin üreticiler arasındaki dayanışma ve işbirliği için iyi örnekler olması
Toplumumuzda girişimcilik ruhuna sahip risk alabilen bireylerin fazla olması
Ülkemizde genç nüfusun ve eğitim düzeyinin giderek artması
Tarımsal yapıdaki dönüşümlerin üretici örgütleri ve özellikle tarım kooperatifleri aracılığı ile gerçekleştirilebilmesi
Altyapı projelerinin makro ölçeği ile demokratik örgütlenmeye uygun olması
Ülkemizin yatırım ve tarım potansiyeli
Devlete ait sulama tesislerinin üreticilerin sahip olduğu kooperatiflere devredilebilmesi
1163 sayılı Kooperatifçilik Yasası’nın evrensel kooperatifçilik için uygun olması

4.1. Olumlu Koşullar (Güçlü Yönler ve Fırsatlar)

Üretici örgütlerinin daha iyi hizmet edebilmesi, uluslararası örgütlerle aynı düzeye gelmesi ve gelişebilmesi için bu örgütlerin güçlü yönlerinin bilinmesi ve gelişmesi için fırsatların değerlendirilmesi gerekmektedir (Çizelge 4).

Çizelge 5. Türkiye’de Üretici Örgütlerinin Zayıf Yönleri ve Karşılaştıkları Tehditler

Zayıf Yönler ve Tehditler
Üreticilerinin eğitim düzeyinin düşüklüğü
Özel yasalarla kurulan kooperatiflerde ve ziraat odalarında siyasi baskıların olması
Ortak davranış kültürünün zayıflığı nedeniyle işbirliğinin her zaman mümkün olmaması
Örgütlenmenin çok çeşitli olması ve birden fazla bakanlıkça yürütülmesi
Uzun yıllar süren populist politikaların bireysel ve bencil davranışları ön plana çıkarması
Bazı örgüt tiplerinde bağımsız bir kanunun olmayışı, birden fazla kanundan yararlanılması
Tarım sektöründe üretici olmayan kesimin fazlalığı
Kaynakların üreticiler arasında etkin dağılmaması
Bölgeler arası farklılıkların dikkate alınmaması
Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşiret yapısının toprak ve gelir dağılımında adaletsizliğe neden olması
Örgütlerin politik tercihlerden çabuk etkilenmeleri
Örgütlerde etkili bir denetimin gerçekleştirilememesi
Finansman sorunu (yeterli gelir kaynağının bulunmaması)
Bazı örgütlerin üreticilerin kendi öz yönetimi ve denetimi ile oluşturulmamaları ve demokratik olmamaları
Bazı örgüt tiplerinde kamu personelinin örgütleyen ve örgütte söz sahibi olan kişi olması
Türkiye’deki siyasal yapıların etkin ve özerk örgütlenmelerden çekinmesi
Kırsal toplumun pek çok hizmeti devletten beklemesi ve bu nedenle örgütlenme ihtiyacını hissetmemesi
Örgütlenmede olumsuz örneklerin öne çıkarılarak üretici örgütleri hakkında kamu oyununda olumsuz imaj yaratılmak istenmesi
Örgütlerin çoğunun vizyon ve misyona sahip olmamaları
Örgütün kurulacağı bölgenin karakteristik özellikleri, sosyo ekonomik durumu ve üreticilerin beklentilerinin dikkate alınmaması
Örgütlenme motivasyonunun sağlanamaması
Ekonomik güçlenme için gerekli olan üretici örgütleri arasındaki yatay ve dikey bütünleşme ve birleşmelerin henüz ülkemizde gündeme gelmemesi
Kooperatiflerin yönetimine yetersiz ve bilinçsiz katılım nedeniyle kooperatiflerin ortaklara etkin hizmetler götürememeleri
Kamu yöneticilerinin bilgi ve becerilerini genelde örgütlenme lehine kullanmamaları
Kırsal kesimde üretici örgütlenmesine olan ilginin azlığı
Kooperatiflerde amaç-araç belirlemedeki karmaşa ve dengesizlik
Devletin özerk ve bağımsız kooperatifçiliği yeterince desteklememesi
Ülke genelinde örgütlenmenin ve kooperatifçiliğin doğru algılanmaması

SWOT analizi işletmelerin iç ve dış faktörleri dikkate alarak strateji belirlemede yararlı olan bir tekniktir. İç faktörler işletmenin güçlü yönleri (strenghts) ve zayıf yönleri (weaknesses), dış faktörler ise fırsatlar (opportunities) ve tehditler (threats) olarak isimlendirilmektedir. SWOT terimi İngilizce strenghts, weaknesses,

opportunities ve threats sözcüklerinin baş harflerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur.

Güçlü yönler, işletmenin rekabet gücünü artıran ve fırsatları değerlendirmeyi kolaylaştıran örgütün iç dinamikleridir. Zayıflıklar ise, işletmenin rekabet gücüne zarar veren ve dolayısıyla piyasadaki fırsatları değerlendirmeyi önleyen yapısal koşul ve eğilimlerdir. Geniş kapsamlı tanımlanırsa, zayıflık işletmelerin iç açılarıdır. Fırsat, işletme dışı koşullar veya eğilimlerden kaynaklanan bir rekabet gücü olarak tanımlanabilir. Tehditler rakip işletmelerin geleceğe yönelik stratejik planları ve hükümetlerin politikalarıdır.

Güçlü yönler, örgütlerin kontrol edebileceği daha çok yönetim ve organizasyon ile ilgili iç faktörlerdir. Fırsatlar ise örgüt tarafından doğrudan doğruya kontrol edilemeyen dış faktörlere ilişkin olup, üretici örgütlerinin bunları değerlendirmeleri halinde başarıları artar.

Demokrasinin tam olarak işlenmesinde de kooperatiflerin vazgeçilmez araçlar olduğu kooperatifçilik ilkelerinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği kooperatif vb kamu dışı örgütleri desteklemektedir.

Görüldüğü gibi, ülkemizde örgütlenmenin gelişmesini kolaylaştıracak güçlü yönler (iç faktörler) ve değerlendirilmesi gereken fırsatlar (dış faktörler) oldukça fazladır.

4.2. Olumsuz Koşullar (Zayıf Yönler ve Tehditler)

Ülkemizde üretici örgütlerinin zayıf yönleri ve karşılaştıkları tehditler de oldukça fazladır(Çizelge 5). Üretici örgütlerinin başlıca zayıf yönleri; yeterli gelir kaynağına sahip olmamaları, üreticilerin ve yöneticilerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü, kırsal toplumun her şeyi devletten beklemesi ve örgütlenme zorunluluğu hissetmemesi, etkili denetimin gerçekleştirilememesi ve örgütlenme bilincinin zayıflığıdır.

Üretici örgütlerinin karşılaştığı tehditler ise; devletin örgütlenmeye desteğinin yetersiz olması, kooperatifçilik konusunda çok sayıda yasa olması ve bunlardaki boşlukların mevzuat kaosuna neden olması, siyasal iktidarlardan kaynaklanan baskılar yüzünden üretici örgütlerinin yanlış yönetimi, uzun yıllar süren populist politikaların bireysel ve bencil davranışları ön plana çıkarması vb olarak özetlenebilir.

4.3. Üretici Örgütleri İçin Strateji ve Performans Belirleme

SWOT Analizinin amacı üretici örgütlerinin faaliyetlerinin üyelerin ve dolayısıyla halkın değişen taleplerini karşılamaya dönük olmalıdır. Başka bir deyişle hedef, üyelerin doğrudan ve halkın ise dolaylı olarak tatminidir.

SWOT Analizinin temel modelini tarım kooperatifi, ziraat odası, birlik vb üretici örgütleri için de uygulamak mümkündür. Model Çizelge 5'de gösterilmiştir.

Çizelgenin ortasında 2x2'lik bir matriks görülmektedir. Matriksin sol üst köşesindeki üretici örgütü ne etkili ve ne de etkindir. Bu nedenle kısa sürede faaliyetine son vermek durumundadır. Çünkü 1. satırda 1. sütunun kesiştiği bu kutuda yer alan örgüt için 1. satırda ilgili "örgüt etkili mi?" sorusuna "hayır" yanıtı verilmiştir. Aynı örgüt için 1. sütunla ilgili "örgüt etkin mi?" sorusuna da hayır yanıtı verilmiştir. Matriksteki 1. satır 2. sütunun kesiştiği sağ üst köşedeki kutu ve diğer iki kutuda benzer şekilde yorumlanabilir. Modelin basit varsayımına göre etkili örgüt doğru olanı yapmakta, etkin örgüt ise işi doğru yapmaktadır.

Çizelge 5: SWOT Analizinin Temel Modeli

		<u>Temel sorular ve yanıtlar</u>	
		Üretici örgütü etkili mi? Yani doğru olanı yapıyor mu?	
		Hayır	Evet
Üretici örgütü etkin mi? Yani işlerini doğru yapıyor mu?	Hayır	Bu örgüt (1) hemen faaliyetine son vermek zorundadır.	Bu örgüt (2) etkin olmasa da yaşayabilir.
	Evet	Bu örgüt (3) bir süre yaşar, ama sonunda başarısız olur.	Sadece bu örgüt (4) gelişir ve güçlenir.

(1) Bu örgüt ne etkili ve ne de etkindir.
(2) Bu örgüt etkili, fakat etkin değildir.
(3) Bu örgüt etkin, fakat etkili değildir.
(4) Yalnız bu örgüt hem etkili ve hem de etkindir.

Ülkemizdeki üretici örgütlerinin güçlü ve zayıf yönleri, tehdit ve fırsatları dikkate alınarak SWOT Analizine göre üretici örgütlerinin gelecekteki performanslarına ilişkin tahminler yapılabilir. Bu amaçla üretici örgütlerinden örgütlenme ilkelerinin uygulanışını doğru olanı yapmak ve örgütlerde ekonomik faaliyetlerin verimli ve karlı olmasını da işi doğru yapmak şeklinde tanımlayarak temel modelin üretici örgütlerine uygulanmasına çalışılmıştır.

SWOT Analizine göre, etkili olabilmek için bir üretici örgütü, örgütlenme ilkelerini ve evrensel değerleri uygulayan örgüt gibi çalışmalıdır. Bu ilkeler ve değerler; kendine yardım, sorumluluk duygusu, demokrasi, eşitlik, adalet, dayanışma, dürüstlük, açıklık ve toplumsal sorumluluktur. Üretici örgütleri için doğru olan da budur.

Üretici örgütleri ekonomik ve sosyal faaliyetlerinde etkin çalışarak başarı performanslarını artırabilirler. Ancak örgütlenme ilkelerini ve evrensel değerleri dikkate almazlarsa, üretici örgütü olarak ayakta kalmaları mümkün değildir. Her ne kadar, doğru olanı yapmak bir işi doğru yapmaktan daha önemli ise de, kuşkusuz üretici örgütleri için en iyisi, örgütlenme ilkeleri ve felsefesi doğrultusunda ve işletmecilik açısından başarılı bir yönetim ve organizasyonu gerçekleştirmektir. Bir başka deyişle doğru olanı doğru şekilde yapmak en iyisidir (Horn ve ark.,1994). Bunu yapabilmek için temel değerleri ve işletmecilik yöntemlerindeki yenilikleri yakından izlemek ve zamanında uygulamak gerekir.

Üretici örgütü hem dış çevreyi (fırsatlar ve tehditler) ve hem de örgütün iç durumunu (güçlü ve zayıf yönler) iyi bir şekilde bilmek ve analiz etmek zorundadırlar. Fırsatlar örgütlere özellikle rekabet gücü kazandırırken, tehditler tersine rekabet gücünü azaltıcı etkide bulunurlar. Bu nedenle tehditleri önceden görmek ve önlem almak önemlidir.

Örgütler zayıf yönlerinin farkında değilse, piyasanın taleplerini karşılamada zorluklarla karşılaşacağından rekabet güçleri de azalacaktır. Öte yandan, fırsatları gören ve değerlendiren örgütler zayıf yönlerini güçlendirmede ve tehditlerle savaşmada başarılı olabilirler.

Çizelge 6: Örgütlenme ve İşletmecilik Açısından SWOT Analizi Modeli

		Örgüt etkili mi? Yani doğru olanı yapıyor mu?	
		Hayır	Evet
Üretici örgütü etkin mi? Yani işlerini doğru yapıyor mu?	Hayır	<p>*Örgüt örgütlenme ilke ve değerlerini uygulamamaktadır. *Örgüt iyi yönetilmediğinden verimli ve karlı çalışmamaktadır. BU ÖRGÜT FAZLA YAŞAMAYACAKTIR(1)</p>	<p>*Örgüt ilke ve değerleri uygulamaktadır. *Ancak, iyi yönetilmediğinden, işletmecilik açısından başarılı değildir. BU ÖRGÜT YAŞAYABİLİR.</p>
	Evet	<p>* Örgüt ilke ve değerleri uygulamamaktadır. *Bu örgüt işletmecilik açısından iyi yönetilmekte olup, başarılıdır. BU ÖRGÜT BİR SÜRE YAŞAYABİLİR (1)</p>	<p>* Örgüt ilke ve değerleri uygulamaktadır. * Bu örgüt iyi yönetilmekte olup, etkin çalışmaktadır. SADECE BU ÖRGÜT GELİŞİP BÜYÜYECEKTİR.</p>

(1) Bu örgütler etkili ve/veya etkin olma konusunda bir şey yapmazlarsa ayakta kalamazlar.

Bir üretici örgütü, örneğin bir kooperatif işletme belirli bir konuda avantaja sahipse, fırsatları değerlendirme olanakları fazladır. Örneğin, modern işletmecilik yöntemlerini ve teknolojik yenilikleri izleyen ve zamanında uygulayan bir kooperatif piyasadaki rakiplerine karşı önemli avantaj elde etmiş olur. Diğer işletmeler uygulamadan önce yeni bir yöntemin kooperatif tarafından uygulanması üretim ve pazarlamada maliyet tasarrufu sağlar.

Geleneksel yönetim ve üretim tekniklerinin uzun süre uygulanması durumunda kooperatif işletme değişim ve yeniliklere kapalı demektir ki, bu önemli bir zayıflıktır.

Sonuç olarak, SWOT Analizi üretici örgütlerinin ve özellikle kooperatif işletmelerin ortaklarının değişen taleplerini karşılamada önemli işlevi olan dinamik bir tekniktir. Bu nedenle, kooperatifçilik ve işletmecilik ilkelerinin uygulanması, kooperatiflerin güçlü yönleri ile fırsatları değerlendirmeleri demektir. Ayrıca, rakiplerin tehditlerine karşı koymada da avantaj sağlar. SWOT Analizi basit, ama güçlü bir teknik olup, diğer işletmelerde olduğu gibi, kooperatiflerin profesyonel yöneticileri ve yönetim kurulu üyeleri tarafından da uygulanabilir. Bir yerde kooperatifin durumunun bir fotoğraf gibi çekilmesi demektir. Bu fotoğrafa göre kooperatifin strateji, hedef ve faaliyetleri belirlenebilir. Örneğin, etkili ve etkin olan bir kooperatifin stratejisi, yaşayabilmeyi ve ayakta kalmayı amaçlayan bir kooperatifin savunma stratejisi olmamalıdır. Tersine, kooperatif işletmeyi geliştirmeye ve ileri götürmeye dönük atılım stratejileri uygulanmalıdır.

5. SONUÇ

Örgütler, sorun çözümede yararlanılan araçlardır. Örgüt kurulmadan önce, sorunun tanımlanması ve daha sonra, bu sorunu çözecek en uygun örgüt modelinin geliştirilmesi gerekir. Buna rağmen, bazı hallerde örgüt araç olarak değil, amaç olarak görülmektedir. Bu durumda, işlevsiz, sorun çözemeyen, hatta tam tersine, yeni sorunlar yaratan veya mevcut sorunları ağırlaştıran örgütler ortaya çıkabilmektedir (Kumlu, 2000).

İsimleri ve faaliyet alanları farklı olsa da, üretici örgütlerinin tümü üreticilerin ekonomik çıkarlarını korumak için kurulmuşlardır. Üretici örgütlerinin tümü amaç bakımından ortak bir noktada buluşmalarına rağmen organizasyon yapıları farklıdır. Kooperatifler, hizmet birlikleri, damızlık yetiştirme birlikleri ve üretici birliklerinin organizasyon yapıları oldukça farklılıklar göstermektedir. En önemlisi de üreticilerin bu organizasyonda nasıl bir rol aldığıdır.

Tarım kooperatifleri ile bunların dışında kalan organizasyonlar (birlikler) üreticiler arasında çıkar çatışmasına yol açmamalıdır. Yeni örgütlenmeler yeni sorunlara yol açacağından varolan kurumların daha etkili ve etkin hale getirilmesi başarıya ulaşmada önemli rol oynayacaktır. Bu yüzden ikilemlere yol açacak yeni üretici örgütleri açmak suretiyle hizmetleri verimsizleştirmemek ve kooperatiflerle birliklerin yarışmasına izin vermemek gerekir. Özellikle ülkemizde görülen bu tip ikilemler kooperatifçilik hareketinin gelişmesine olumsuz etki yapmakta, bu durum üretici örgütlerinin güçlenmesini engellemektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaç olarak belirtilmiştir. Bu amaçla üretici örgütlerinin güçlendirilmesi ve kamu tarafından yapılmakta olan bir kısım görevlerin üretici organizasyonlarına devredilmesi amaç, ilke ve politikalar kısmında belirtilmiştir (www.dpt.gov.tr).

Ülkemizde yabancılara desteği ile ve onların formatında kurulmuş olan örgütler bugün hala o ülkelerdeki seviyelerinde değillerdir.

Kooperatifçilik çağımızda ülkelerin ve özellikle ülkelerin tarım sektörlerinin kalkınmasında en etkili araçtır. Bu bağlamda ülke ekonomisinin güçlenmesi ve gelişmesi için kırsal ve kentsel kooperatiflerin geliştirilmesi ve uluslararası kooperatifçilik ilkeleri ve Avrupa Birliği normlarına göre çalıştırılmaları gerekir.

Uluslararası kooperatif ilkelerindeki yeni değişikliklere uyum konusunda Türkiye'de kooperatifçilik yasalarında bir takım değişikliklerin yapılması gerekir. Bu bağlamda bazı ülkelerde olduğu gibi, mevcut yasaların birleştirilmesi ve tek bir çerçeve yasa altında toplanması düşünülebilir. Bu şekilde hem mevzuat sorunlarının çözümü ve hem de yeni ilkelere uyum sağlanmış olur. Uyum konusunda başta Türkiye Milli Kooperatifler Birliği olmak üzere, Türk Kooperatifçilik Kurumu ve kooperatif üst örgütlerinin (Türk-Koop, Kent-Koop, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Pankobirlik, vb) işbirliği içersinde çalışmalar yapmaları ve yasa değişikliği için ilgili Bakanlıklar ve Meclis'te zemin oluşturmaları gerekir.

İç İşleri Bakanlığı'na bağlı köylere hizmet götürme ve sulama birlikleri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı üretici ve damızlık yetiştirme birliklerinin hukuki temeli sağlam olmayıp, yasal boşluklar bulunmaktadır. Bu örgütler yasalara göre; ne şirket, ne dernek, ne vakıf ve ne de kooperatiftir. Kooperatifler ortaklarla olan ticari ilişkilerinde kurumlar vergisinden muaf olup, sadece katma değer vergisi öderler. Oysa şirketler gelir ya da kurumlar vergisi öderler. Birliklerin nasıl vergilendirileceği, hukuki statüleri belirsiz olduğundan tartışma konusudur.

Türkiye’de kırsal kesimde kooperatifleşme hareketi henüz istenilen düzeye erişemediğinden, tarım ürünleri piyasaları düzenlenememekte, gerek toplum ve gerekse perakende fiyatlar kontrolsüz arzdaki değişikliklere bağlı olarak şiddetli dalgalanmalar göstermektedir. Hükümet tarımda arzı kontrol altına alabilecek, özerk ve bağımsız üretici örgütlerini destekleyici politikalar üretmediğinden ve bu nedenle tarım kooperatifleri de arzı kontrol altına alabilecek ekonomik güce ulaşamadığından, bu durumun daha bir süre devam edeceği anlaşılmaktadır.

ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmaların çoğu, üretici örgütlerinde başarısızlığın nedenlerini genellikle ekonomik faktörlere bağlamaktadır. Bizde bu konuda yapılmış araştırmalar çok sınırlı olsa da, ekonomik nedenlerin ülkemizdeki üretici örgütleri ve kooperatiflerin başarısızlığında önemli rol oynadığı açıktır. Türkiye’de halkın ve politikacıların örgütlenme ve kooperatifçilik konusundaki bilgilerinin yetersizliği, kooperatifçilik eğitiminin yapılmayışı, kooperatifleri siyasi ve ekonomik çıkarları için bir araç olarak gören ve bu amaçla kullanan yöneticilerin varlığı başarısızlığın diğer nedenleri olarak dikkati çekmektedir.

Kooperatifçiliğe siyasetin karıştırılması ve hükümetlerin izledikleri popülist politikalar, kooperatifçiliğin “kendine yardım” ve “özerklik ve bağımsızlık” ilkelerini ciddi bir şekilde zedelemektedir. Özellikle devlet güdümündeki kooperatiflerde kısır parti çekişmeleri, hükümetlerin kooperatif ve birliklerin yönetimlerine kooperatifçilik ve işletmecilikten anlamayan kişileri atamaları, kooperatifçiliğin gelişmesini engellemekte ve toplumda kooperatifler hakkında olumsuz imaj oluşmasına neden olmaktadır.

Teknolojik yenilikler ve kurumsal reformlar sonucu meydana gelen üretim artışını demokratik tarım kooperatifleri kanalıyla değerlendirmek ve üreticilerin pazarlama sorunlarını çözmek mümkündür. Kooperatif kurmadan önce “Yörede kooperatife ekonomik yönden gerçekten ihtiyaç var mıdır?”, “Kooperatifin kuracağı tesis için yeterli miktarda ürün yetiştirilmekte midir?”, “Kooperatife ilgi duyan ve onu finanse edecek yeterli sayıda üretici var mıdır?” şeklindeki sorular yanıtlanmalıdır. Bir ihtiyaç duyulmadan kurulan kooperatifler verimli çalışmamakta veya faaliyetini durdurmak zorunda kalmaktadır. Öte yandan, başarılı olan ve faaliyetini genişleterek sürdüren kooperatifler, ihtiyaç sonucu kurulduğu ve ortaklarca desteklediği için, gittikçe daha etkin olmaktadır.

Kooperatiflerin başarısı bir yerde kırsal alandaki ekonomik örgütlenmeye bağlıdır. Örgütlenme ise eğitim ile başlamalıdır. Bu bağlamda kooperatifçilik bilgilerinin halka aktarılması son derece önemlidir. Bu nedenle, devletin Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumu aracılığıyla kooperatifçilik meslek okulları, meslek yüksek okullarında kooperatifçilik ön lisans programları, fakültelerde kooperatifçilik lisans programları, hatta Almanya ve İngiltere’de olduğu gibi bir kooperatifçilik fakültesi açması son derece yararlı olacaktır. Türkiye’de kooperatifçilik programı olan fakülte bulunmamakta, sadece 5 meslek yüksek okulunda (Bolu, Alaşehir, Kuyucak, Biga ve Uzunköprü) 2 yıllık ön lisans programları vardır. Fakülte düzeyinde de kooperatifçilik lisans programları açılmalıdır.

1935 yılında yayınlanan ve İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde ders kitabı olarak okutulan “Kooperativler” isimli kitapta Kooperatifçilik, Kemalizmin en tabii ve makul ekonomik rejimi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, o yıllarda kooperatifçiliğe ne kadar önem verildiğini ve hatta kooperatifçiliğin Kemalizmin ekonomik sistemi olarak düşünülebildiğini göstermesi açısından ilginçtir.

Atatürk kooperatifçiliğe çok önem vermiş, 1930’lu yıllarda tüketim ve tarım kooperatiflerinin kurulması ve gelişmesi için Meclis’te ve yurdun değişik yörelerinde halka hitaben konuşmalar yapmıştır. Atatürk bununla da kalmamış, Millet Meclisinden

1935 yılında kooperatifçilik yasaları çıkarmış ve bu arada iki kooperatifin kuruluşunda 1 numaralı kurucu üye olarak görev almıştır. Atatürk döneminden sonra 1163 sayılı yasanın çıktığı 1969 yılı ve onu izleyen '70'li yıllar hariç, Türkiye'de kooperatifçiliğe gereken önem verilmemiştir. Hatta 1980'li yıllardan sonra kurulan hükümetler kooperatifçiliği bir kalkınma aracı olarak görmekten adeta kaçınmışlardır. Bu nedenle, AB ülkelerinde olduğu gibi, üreticilerin mesleki ve ekonomik örgütlenmelerine önem ve destek verilmelidir.

Günümüzde yaşam düzeyinin yüksekliği ve dengeli gelir dağılımı açısından Dünya'nın en gelişmiş ülkeleri arasında kabul edilen AB ülkeleri ve özellikle İskandinav ülkeleri incelendiğinde, bu ülkelerde kooperatifçiliğin çok gelişmiş olduğu ve toplumun bir yaşam şeklini aldığı görülür. Bu ülkelerin ekonomik kalkınmasında kooperatiflerin rolü son derece önemlidir. AB'de kooperatifler tarım girdileri piyasalarında %50'nin üzerinde, tarım ve gıda ürünlerinin pazarlanması, toplanması ve işlenmesinde %60'ın üzerinde pazar payına sahiptirler (Anonim, 1999). Bu nedenlerle, ülkemizde de kooperatifçilikten kalkınmada ve gelir dağılımını düzenlemede bir araç olarak yararlanmak gerekir. Avrupa Birliği COPA ve COGECA gibi örgütlerle, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çıkardığı Tavsiye Kararı ile kooperatifçiliği her zaman desteklemektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye ülkelerce kabul edilen Kooperatifçiliğin Teşviki hakkındaki 193 sayılı Tavsiye Kararı evrensel bir konumdur. Bu kararın uygulamaya konulması ve AB uyum paketi içerisinde yer alması, ülkemiz açısından önemli bir gelişme olabilir. Ancak bu kararla ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bilgi verilmesi dışında kooperatifçiliğin geliştirilmesine ilişkin uygulamaya yönelik bir gelişme henüz gerçekleştirilmemiştir. Bu konuda bürokratik engellerin aşılması ve Tavsiye Kararı ile uyumlu çalışmaların bir an önce başlatılması gerekmektedir.

Başarılı kooperatifçiliğin yolu, kooperatif ortakları ve çalışanlarının kooperatifçilik konusunda eğitiminden geçmektedir. Eğitim, ortakların kooperatiflerine sahip çıkmalarını ve genel kurullara daha fazla katılmalarını sağlar. Kooperatifçilik hakkındaki ön yargıların ve olumsuz imajın ortadan kaldırılabilmesi için kamuoyunun kooperatifçilik ilkeleri ve felsefesi hakkında doğru bilgilendirilmesi gerekir. Kooperatifçilik konusunda çalışan bazı bürokratların da kooperatifçiliği tam olarak bilmedikleri anlaşılmaktadır. Kooperatifçilik hareketini geliştirmekle görevli bürokratların kooperatifleri yanlış algılamaları kooperatifçilik açısından sakıncalı bir durumdur.

Devletin kooperatifçiliği destekleyen politikaları yoktur. 1982'de yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında kooperatifçiliğin geliştirilmesi öngörülmüştür. Bununla ilgili 171. maddede: "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır." denilmektedir. Ancak uygulamada bu madde pek dikkate alınmamaktadır. Hatta 1.06.2000 tarihinde çıkarılan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri hakkındaki yasanın geçici 1/E/3 maddesinde, "Kooperatif ve birliklere devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinden herhangi bir mali destek sağlanamaz" ifadesi yer almaktadır. Bu gibi yasalar ve uygulamalar Türk kooperatifçilik hareketine çok zarar vermektedir.

Türkiye'de 2004 yılı Haziran ayında çıkarılan "Üretici Birlikleri" yasası tarım sektöründeki üretici örgütlenmesini daha karmaşık ve sorunlu hale getirecektir. Üreticilerin Tarım ve Köyişleri, Sanayi ve Ticaret ve İçişleri Bakanlıklarına bağlı olan 3 farklı türde ekonomik örgütleri bulunmaktadır. Tarım kooperatiflerine ait yasalar bile kooperatifçilik ilkeleriyle tam olarak uyumlu değil iken, köylere hizmet götürme,

sulama, damızlık yetiştirme, üretici birlikleri gibi yasal zemini sağlam olmayan AB kriterlerine ve kooperatifçilik ilkelerine aykırı devlet güdümü ve kontrolünde üretici örgütlerinin kurulması teşvik edilmektedir. Yasanın bu haliyle uygulanması, tarım kooperatifleri ile diğer üretici örgütlerine alternatif örgütlerin kurulması ve desteklenmesi demektir. Aslında üreticilerin ekonomik örgütlenmesiyle ilgili yasaların gözden geçirilerek esnek ve uygulanabilir tek bir çerçeve yasası haline getirilmesi gerekirken, yeni yasaların çıkarılması örgütlenmeyi giderek zorlaştıran ve karmaşık hale getiren bir mevzuat kaosu yaratılmaktadır.

AB'nin son yıllarda uyguladığı ortak tarım politikasındaki değişiklikler ve giderek azalan tarımsal destekler çiftçilerde endişe yaratmaktadır. Bununla birlikte, çiftçiler ve kooperatifleri yeni koşullara uyum göstermeleri ve teknolojik yenilikleri izleyerek uygulamaları halinde, bu değişikliklerden olumsuz etkilenmeyebilirler. Bu konuda çiftçilerin ve kooperatif yöneticilerinin eğitimi yararlı olabilir.

Kooperatiflerin ekonomik açıdan başarılı olabilmeleri için yalnız yatay alanda değil, dikey alanda da bütünleşmeleri ve bu şekilde güçlenmeleri gerekir. Bu bütünleşme biçimi üst örgütlenmeden (yatay bütünleşme) farklı olup, kooperatiflerin faaliyet konularının çeşitlendirilmesi ve içerik olarak genişletilmesidir. Örneğin, belirli bir malın üretiminden o malın son tüketiciye kadar uzanan aşamalarındaki imalat, toptancılık perakendecilik gibi faaliyetlerin bir tek kooperatif tarafından yapılmasıdır. Üst örgütlenmede (yatay bütünleşme) bölge birlikleri ve merkez birliği kuran kooperatifler, birbirine benzer iş ünitelerini bir genel yönetim altında birleştirmiş olurlar. Yatay bütünleşme ile kooperatifler güçlü lobiler oluşturabilir ve kamu oyuna yaptıkları hizmetlerin aynı zamanda toplumun ve ülkenin yararına olduğu mesajını verebilir. Küreselleşen Dünya'da kooperatifler ve üst örgütleri için bütünleşme ve birleşmeler yaşayabilmek için giderek zorunlu olmaktadır.

Gerekli önlemler alındığı ve kooperatifçilik hareketi desteklendiği takdirde, kooperatifçiliğin ülke tarımının gelişmesine büyük katkılar yapacağı açıktır. Hatta kooperatifçilik, kırsal ve kentsel kesime, tarımın dışında da sayısız ve pek çok yararlar sağlayabilir. Yeter ki, kooperatifçilik ilkeleri, değerleri, metotları ve felsefesi toplum tarafından gereği gibi anlaşılmuş olsun.

KAYNAKLAR

ANONİM, 1999. Tarımsal Üretici Birliklerinin Geliştirilmesine Yardım Projesi Kapsamında Ulusal Çalışma Grubunun Hazırlamış Olduğu Tebliğler.

ANONİM, 2004. Türk Kooperatifçilik Kurumu Karınca Dergisi, Mayıs 2004.

ANONİM, 2004a. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Kayıtları.

ANONİM, 2004b. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Kayıtları.

ANONİM, 2004c. Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği OR-KOOP Broşürü, BİRİNCİ, S., TZOB'un İktisadi Raporu ve TKB'nin Kırsal Kalkınma Raporuna katkı için hazırlanan yazı.

DİREK, M., 2004. Kamu Reformu ve Tarımda Kamusal Örgütlerin Etkinliğinin Artırılması, TZMOB Derneği Kamu Reformu ve Türk Tarımına Etkileri Paneli

ÇIKIN, A., ve OLGUN, 1996. Üretici Örgütlerinde İletişimin Önemi, Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi, 4-6 Eylül 1996, Adana.

ERKMEN, E., 2004. "Türkiye'de Çiftçi Örgütleri".

HORN L., NIEMAN. F., KAUT. C., KEMMLER. A., 1994. SWOT Analysis and Strategic Planning, GFA Consulting Group, First Edition, May 1994.

İNAN, İ.H., 2004 Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Hareketi ve Avrupa Modeli, İTO Yayınları, İstanbul.

İNAN, İ.H., 1999. Kırsal Kesimde Girişimcilik Potansiyeli ve Değerlendirme Olanakları, Friedrich Ebert Stiftung Vakfı, Ekonomi Forumu, İstanbul.

İNAN, İ.Hakkı, KUMKALE, İ., GAYTANCIOĞLU, O., 1999. Trakya'da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları:19, Ankara.

İNAN. İ.H., 2001. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, 5. Baskı, Tekirdağ.

KUMLU, S., 2000. Hayvancılık Örgütleri, TDSYB Yayınları Yayın No:2, Ankara.

MÜLAYİM, Z.M., 2003. Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

TALİM, M., GÜNEŞ, T., ÇIKIN, A., İNAN, İ.H., BEKTÖRE, M., 1981. Tarımda Teşkilatlanma, Türkiye II. Tarım Kongresi, Tebliğler Kitabı, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları, Ankara

www.dpt.gov.tr

www.dsyb.org.tr

www.icisleri.gov.tr

www.tarim.gov.tr

www.tbmm.gov.tr

www.tema.org.tr

www.tzob.org.tr

www.zmo.org.tr